

2. Багатоманітність політичних та естетичних позицій у 20-х роках ХХ ст. на Наддніпрянській Україні. Серцевина всього цього багатоманіття — українство: *українське* бачення сучасності та історії, погляд крізь призму власне української нації, яка, утративши державність, опинившись під чоботом Росії, Польщі і т.д., не втратила національної ідентичності, і ця самототожність зберігалася в художній літературі. Але не в усіх авторів. Отож існує вододіл між письменниками, які стали в одверту опозицію до московсько-більшовицького режиму (була і прихована опозиція), і тими, хто прийняв режим, погодився на... ув'язнення музи. Звісно, умови переходу із царства свободи в ув'язнення ніби “оправдовують” прийняття радянської влади — треба ж “якось жити”. Процвітає антиукраїнство (“вимушене” і добровільне — це вже не має значення): твори на антинаціональну тематику — історичний факт, і про нього слід писати відверто (незважаючи на прізвища й “авторитети”, бо інакше яка ж це історія?). Називайте це явище як хочете: колабораціонізм, конформізм або ще якось. Явище було, історик не має права його замовчувати.

3. Синхронний огляд літератури під кутом зору українства як нашої філософії, нашого світобачення. Чому, наприклад, не розглядати в одному тексті твори А.Малишка та... Є.Маланюка. Не ділити українську літературу на “зони” — це стара схема, створена радянськими літературознавцями, основана на класовому підході до літератури. Українство як явище єдине незалежно від того, де творить український письменник — в Україні, Франції чи за океаном.

4. “Шлейф советчини”. Відкинути старі оцінки художніх творів і авторів, не тягнути їх до сьогодні. Глянути в минуле з “апокаліптичним досвідом” ХХ ст., ворога нашої духовності назвати ворогом (він, ворог, може й бути... бідний, отже, класовий принцип тут ні при чому). Тут інший критерій, національний.

5. Національний феномен літератури. Показати його. Коли ж він загубився, втрапився? Коли загинув письменник, у якого слово та життєва поведінка не розминалися, коли слово було адекватне правді (ідеальний приклад — Тарас Шевченко) і коли слово — стало брехнею? І — наука стала правдою... чи “вимушеною” брехнею? Коли письменник... став сексотом? Моральний, психологічний аспект необхідний під час висвітлення цих складних явищ.

5. Коли настала в Україні... духовна Сахара? Пустир, де процвітало словословіє вождів і вождиків, коли письменник “мусить” так писати і (хтось інший) так *не писати*. (“Смерть” П.Тичини — духовна смерть ще задовго до фізичної смерті. На жаль, П.Тичина не один!). Дуже неприємна річ — “роздвоєні душі” (Д.Донцов) і твердження Д.Донцова, що роздвоєні душі не створять справжньої літератури. Вони, ці “вимушені” автори, творили... літературу без майбутнього. Про це нині треба мужність говорити відверто.

7. Нарешті, читач. Хто він, які є в нього “захоплення” і розчарування. Сказати об’єктивно дуже складно, бо досі (не кажучи про минулі десятиліття) ніхто серйозно не займається вивченням читача.

Василь Будний

ПРАГМАТИКА ІСТОРИОГРАФІЧНОГО ТЕКСТУ

В.Дончик визначив такі бажані ознаки майбутньої десятитомної “Історії української літератури”, як всеохопність, універсальність, енциклопедичний характер. Інші доповідачі висловлювалися про синтетизм цієї колективної праці, її об’єктивність, необхідність продемонструвати тяглість тисячолітнього історико-літературного процесу тощо. Йдеться, очевидно, про ті параметри наукової інформативності, які мали б засвідчити стан сучасної української літературної

історіографії, окреслити коло проблем і дослідницьких перспектив. Тому варто обмірковувати не лише методологічні, а й методичні аспекти досягнення цієї мети.

Тут, по-перше, мало допоможе сумлінне збирання та впорядковування фактів, яке справедливо сприймається як “емпіризм”, “фактографізм”. По-друге, попри декларування принципів системності та всеохопності все-таки не вдасться уникнути вибіркового підходу (“суб’єктивізм”). По-третє, синтез попередніх концепцій на практиці легко перетворюється на еkleктизм. Як же уникнути закидів у прикрих пропусках, однобічності висвітлення, суб’єктивності оцінок? Отож — кілька суто прагматичних міркувань.

Методологічний плюралізм. Гадаю, варто змінити монологізм історіографічного мовлення радянського взірця на плюралізм сучасного літературознавчого мовлення, відмовившись од есенціалістської нарації, яка живиться наївною дослідницькою вірою в об’єктивну правду, у безпомилність традиційного стереотипу. Замість одноманітного й однобічного викладу літературної історії бажано висвітлювати матеріал крізь призму різноманітних методологічних позицій, конспективно реферуючи основні чи найцікавіші концепції, не замовчуючи суперечливих наукових версій, аналітично зіставляючи їх і критично коментуючи, коректно сперечаючись із опонентами й викладаючи власну, авторську концепцію.

Ідеться не лише про т.зв. історію питання, яка часто буває формальною експозицією до монологічної праці. Вдумливе зіставлення відмінних, не раз контрверсійних перспектив має бути послідовним і наскрізним, охоплюючи весь аналізований матеріал. Це дасть дослідникові змогу тримати в полі зору найважливіші явища історико-літературного процесу, висвітлювати його багатоманітність і різноманітність, неоднозначність і дискусійність; а читачеві допоможе ознайомитися з найцікавішими інтерпретаціями, пристати до тої чи тої концепції, виробити стереометричне бачення предмета.

Наприклад, проблема народництва має тривалу й досить суперечливу історіографію. Окрім панівної традиції вжитку цього поняття, що її започаткували С.Єфремов і хатяни, пригадуються застереження І.Франка не плутати українське народовство з російським народництвом або ж нещодавні міркування В.Моренця, які містять пропозицію відмежувати народництво від позитивізму, ототожнювати його з категорією національного характеру літератури. Принаймні це поняття (як і інші) десятитомна історія мусить прояснити, окресливши його параметри (суспільницький утилітаризм, популізм, орнаментальний фольклоризм, орієнтація на класичний реалізм або, навпаки, архетипне й міфопоетикальне мислення...).

Те саме стосується й вужчих, конкретніших питань, як-от відмінні прочитання “Зів’ялого листа” І.Франка чи “Чернігова” П.Тичини або ж імажиністська/сюрреалістична природа Антоничевої метафори.

Зіставна методика. Варто повсякчас мати на оці компаративні аспекти національного письменства, використовуючи напрацювання як українців, так і зарубіжників. Пригадуються, скажімо, опубліковані в “СіЧ”і та інших виданнях цікаві спостереження над елементами рококо в українському письменстві, над європейським контекстом українського сентименталізму, паралелями “Ю.Яновський і неоромантизм Р.Кіплінга”, “Українська химерна проза і магічний реалізм у латиноамериканських літературах” тощо. Простір для таких зіставлень надзвичайно широкий.

Важлива і внутрішньо-літературна стильова типологія, за якою можна впорядкувати імена і твори. У межах хронологічного поділу літературних поколінь за десятиліттями (шістдесятники, вісімдесятники, дев’яностники) можна виділяти стильові течії, і тоді обличчя нашого письменства набуде яскравішого характеру (наприклад, неоавангардистська “деструкція” формальних та ідеологічних канонів соцреалізму й пошуки нової естетики у творчості раннього І.Драча та поезії М.Вінграновського, імпульсивній мариністичній ліриці Б.Нечерди, сюрреалістичних

візіях Михайла Саченка, різких пародіях М.Холодного; постнеоромантичне поєднання мрійливого ліризму та їдкового глузування в безкомпромісно громадянській, глибоко інтелектуальній поезії В.Симоненка й Ліни Костенко; розвиток неокласицистичних традицій у Д.Павличка; психологічний неореалізм прози А.Дімарова, Р.Іваничука, Р.Андріяшика, Григора Тютюнника, Є.Гуцала, поезії Ірини Жиленко та ін.).

Гіпертекстова організація матеріалу. І наприкінці — побажання стосовно допоміжного апарату видання: обов'язково запропонувати читачеві список використаної літератури й посилання на нього, а також алфавітні покажчики імен, творів, видань, літературних груп, термінів (“роман”, “новела”, “поема”; “бароко”, “імпресіонізм”; “експозиція”, “портрет”, “оксиморон” тощо). Розгалужені гіпертекстові зв'язки допоможуть не лише орієнтуватися в огроми фактів, а й упорядковувати матеріал під час читання щоразу в новій послідовності, відповідно до тих чи тих індивідуальних зацікавлень. Для вдячного читача таке розширення можливостей активного структурування матеріалу стане запорукою зручної, творчої, плідної рецепції.

Богдан Тихолоз

МІЖ СЦИЛЛОЮ ІСТОРИЦИЗМУ ТА ХАРИБДОЮ ЕКЛЕКТИЗМУ (до концепції нової історії української літератури)

Усупереч застереженням скептиків, що сумніваються в самій можливості й доцільності створення нового академічного корпусу історії національного письменства, проект цей не лише амбітний і грандіозний, а й напрочуд актуальний (головні аспекти цієї актуальності — історіографічний, культурологічний і дидактичний — слушно зацентрував Іван Фізер у проблемній статті “Про історію в літературі та історію літератури” (див.: Слово і час. — 2004. — № 10. — С. 8–9), а тому виконання його доконче необхідне в умовах нашого постколоніального сьогодення. Адже становлення національної ідентичності новочасного українства, а відтак і усвідомлення національної ідеї як інтегративного й консолідуючого стрижня цієї ідентичності, безперечно, неможливі без уважного, фахового й неупередженого осмислення шляхів і траєкторій розвитку універсуму рідного художнього слова. Хоча б з огляду на те, що Україна як суверенна культурно-політична одиниця на мапі європейської цивілізації тривалий час була й досі ще значною мірою залишається — ні, не чорною дірою чи білою плямою, а таки “державою слова” (користаючи образною формулою М.Ореста). Той факт, що “кордони”, “ландшафт”, “населення” і, звичайно, історія цієї “держави” досі ще далеко не достатньою мірою вивчені й відрефлектовані, здається, не потребує доведення. Проте закономірно постає питання: як писати нову історію української літератури, виходячи з яких засад, принципів і позицій її слід осмислювати? Отже, питання методології, як шляху до істини, у глибинному етимологічному сенсі.

І тут на новітніх літописців рідного письменства чигають надто серйозні небезпеки. Небезпеки власне методологічні. Усвідомлення їхньої наявності принципово важливе для уникнення можливих аберацій і кривотлумачень у висвітленні живого й багатовимірного, органічного й іманентного розвою української “держави слова” впродовж тисячоліть.

Найголовніша з цих небезпек, на мій погляд, зв'язана з напрочуд сильною інерцією т.зв. *історицизму* (термін К.Поппера) як способу історіософського думання й історіографічного дискурсу, базованого на сливе ірраціональній (хоча позірно суто раціоналістичній) вірі в телеологічну цілеспрямованість і напередвизначеність історичного процесу “залізними” законами “історичної